

Københavns og Vartov Valgmenigheder

December 2015 Nr. 4

Levende og døde

Allehelgen 2015 – Matthæus 5,1-12

På Nationalmuseet i Athen findes en samling af antikke græske gravsteler. På en af dem rækker en mand hånden ud mod sin døende hustru som også fører sin hånd tilbage mod ham – men med bortvendt ansigt og uden at de længere når hinanden. I denne gebærde forhales døden. Den døende og den endnu levende skilles ikke bare. De tager afsked.

I afskeden mildnes adskillelsen ved vink og gode ord. Som rækker de ud over øjeblikkets smerte, hen over kløften, om på den anden side. Noget at tage med. Noget at efterlade. Afskeden forlænger det brudte samliv. I afskeden er vi *sammen* om at skilles.

Så langt tilbage at det fortaber sig i urtiden, har menneskeheden haft dødekulter og rejst gravmæler. Ritualer og steder der kunne befæste de levendes forbindelse med de døde. Menneskets bevidsthed om døden – at det skal miste, at det skal dø – er en erfaring som det gør i livet, men som livet ikke kan begribe.

Dødekulter, begravelsesritualer, gravmæler – det er menneskets nødvendige forsøg på at komme til rette med bevidstheden om døden som er ubegribelig. Som på gravstelen i Athen rækker mennesket ud over livet, tilkendegiver sin samhørighed med de døde. Vi skilles ikke bare fra vores døde. Vi tager afsked med dem.

Evangeliet lærer os at der er noget som er fælles for levende og døde. De er salige. De er salige fordi Guds søn siger at de er det. Fordi han *priser* dem salige. Det forbinder levende og døde – for som de døde er salige, skal de levende være det. Som vores døde er, skal vi være.

’Salige er de fattige i ånden, for Himmeriget er deres. Salige er de, som sørger, for de skal trøstes. Salige er de sagtmodige, for de skal arve jorden.’

Allerede med disse tre første saligprædikninger har Jesus sådan set sagt det hele. Den første: Himmeriget skal tilhøre de fattige i ånden, og den tredje: Jorden skal

tilhøre de sagtmødige – de bindes sammen af den anden som står mellem dem: de sørgende der skal trøstes. For sorgen er jordens bindeled til himlen. I sorgen er vi forbundet med vores døde. Det er trøsten i sorgen: at de og vi er salige.

Digteren Rainer Maria Rilke har skrevet at 'døden er livets anden side – ligesom månen har en ubeskinnet side der dog hører til helheden, hører døden til det levendes væren.' Vi kan ikke se den anden side, og vi modtager ingen efterretninger derfra – selv om rumfarten nu også vil dét anderledes. Livets anden side, døden, henligger i mørke. Vi kan ikke kalde den frem i tankens lys.

Alligevel har menneskeheden til alle tider søgt at nærme sig den, uomgængelig som den er for *hele* menneskelivet. Dette ubegribelige som vi må forholde os til, i ord og skikke.

I saligprisningerne er det den trøstede sorg der forener himlen og jorden, sådan som månen står mellem vores jord og vores himmel. Månen har en ubeskinnet side der dog hører til helheden, ligesom døden hører til de levende. I saligprisningerne forenes de levende og de døde.

Men hvor kommer lyset egentlig fra? Vi vil jo gerne tro at det kommer fra os. Fra det lys vi med vores syn kaster på tingene. Fra det vi kan se. Måske tænker vi ikke på at tingene har en bagside. At menneskene har en bagside. Og at deres bagside i levende live er deres viden om at de skal dø.

Det er naturligt at fortrænge det og lade denne bagside henligge i sit eget mørke. Det er rodfæstet i livet selv, for livet kan ikke tænke sit eget ophør, ikke erfare det. Døden *er* ubegribelig.

Det er ikke underligt at livet i sig har denne fortrængningstendens. Men man

kan godt undre sig over at vi i vores moderne civilisationsverden har udviklet en institutionel perfektion som har skubbet bevidstheden om livets bagside helt ud i randen af den offentlige sfære, ja, uden for den fælles bevidsthed. Det er som om civilisationen netop på dette punkt har givet op over for dét der er dens eksistensberettigelse: dette at den ellers sætter os i stand til at omgås det vi ikke lige forstår; dette at civilisationen muliggør samfund og fællesskaber.

Fortrængningen af bevidstheden om at vi skal dø, fortrænger det som er fælles for alle mennesker – og gør os mindre sensible over for hinandens liv.

Hvis vi var i stand til at mindske fortrængningen af døden, kunne også den kaste sit lys over livet. Tillad mig at fordreje Rilkes billede: Måske kommer der også et lys fra månens ubeskinne bagside. Det er jo dog den der vender mod himlen. Det er dér vores døde lever.

Der udgår et særligt lys fra dem, fra *deres* salighed. Der er noget ved de døde som får os til at agte dem. Der skal rigtig meget til før vi forbander dem ned i helvede. I almindelighed er de døde hinsides kritik – i den henseende har vi noget at se frem til.

De dødes liv er til ende. Hvad det har indeholdt af goder og onder, sorger og glæder, er ophævet i en kærlighed som omfatter hele deres liv. Den kærlighed har næret os når vi i det forgangne år har taget afsked med vores døde, for i dén er vi forbundet med dem. Og det er den kærlighed som vi går ind i når vi opsøger deres gravsteder, når vi mindes dem.

De døde er skrøbelige. De kan ikke tage til genmæle. Men de er også stolte fordi de i deres tavshed undlader at plapre ud med alle de undskyldninger som vi andre er ful-

de af, og som flyder ud af vores mund når vi ikke vil være vores liv bekendt.

Med de døde er det anderledes. De er ikke en undskyldning for sig selv. De gør sig ikke fortjent til noget. De er helt og holdent henvist til den værdighed som de får ved at blive prist salige.

Kunne vi ikke også orientere os efter den, saligheden? Forstå at vi må være de sagtmodige der skal arve jorden, til fælles bedste. Sådan som de fattige i ånden arver himmeriget. Sådan som de sørgende trøstes.

Så kunne vores sorg blive til omsorg, og vi kunne lære at omfatte hinanden med den kærlighed hvormed vi tager afsked med vores døde. Den kærlighed som i menneskehedens dødekulter forbinder levende og døde.

Ja, vi kunne tilmed begynde at betragte hinanden som vi betragter de døde: som mere værdige end os selv. Det ville i hvert fald dæmpe det lys fra os selv hvormed vi lægger verden til rette for vores blik og be dømmelse.

Måske bør vi ikke alene begynde at betragte hinanden som vi betragter vores døde – men også betragte os selv som vores døde betragter os. Hvordan ser de på det liv vi lever?

Der er formodentlig en grund mere til at vi har fortrængt døden fra vores offentlige liv: Når vores tid kommer, ønsker vi ikke at nogen skal mindes os. Et menneske kan føle sig så uværdigt at det ikke ønsker at være nogens døde. At der ikke engang må være noget gravsted som de efterladte skal have besvær med at holde, og hvor besværlige minder finder fæste. Man vil jo nødvendig være til ulejlighed.

I vinter blev Franz Kafkas *Processen* opført på et teater i Berlin. Til sidst, da Josef

K dør som en hund, lyder fortællerens stemme: 'Det var som om skammen ville overleve ham.' Også dét kan åbenbart slå bro over svælget mellem liv og død – så døden i livet, skammen, bærer det skamfulde liv med over i døden.

Men så var det en trøst at opførelsen klingede ud i Bachs *Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit*. For det er denne tid – Guds allerbedste tid – der med sine saligprisninger trøster os og tager vores skam fra os. Det forbinder os med hinanden. Også fra de dødes salighed skinner lyset over verden.

Rilke: 'Døden er livets anden side – ligesom månen har en ubeskinnet side der dog hører til helheden, hører døden til det levendes væren.' Vi ved at denne side er der selv om vi ikke kan se den. Vi ved at døden er en del af *hele* vores liv selv om vi ikke kan begribe den.

Det er ubegribeligt, men indlysende. For den der ved sig prist salig, er dét indlysende: Dødens overvindelse er opstandelsen fra de døde. For andre er det ubegribeligt. Men det er ikke mere ubegribeligt end døden selv.

Saligprisningerne giver os det liv som forener livet og døden: det evige liv. Det oplyser livet, det oplyser døden. I det lys lever vi og vores døde.

Niels GrønkJer

Salmer: 754, 518, 571 – 561, 394, 560

Hvad kirkegården fortæller

Kirkegårdens ånd har holdt flyttedag. Da jeg var barn, havde vi i familien, mest kvinderne og familiens døtre, en kirkegårds-tradition. Vores gård lå med kirken og kirkegården i baghaven. Her ligger mine forfædre på både min mors og fars side. De ligger ud til stien, som fører fra kirkedøren ud på kirkegården, og man kan med et stort skridt nå fra bagsiden af min fars familiegravsted over til bagsiden af min mors.

Kirkegården er en del af min historie. Hvert år ved højtiderne: jul, påske, pinse og ved konfirmationer blev gravstederne ordnet, luget og pyntet med en buket fra haven. Ved juletid klippede vi gran til og lagde på gravene efter et bestemt system. Når julehøjtiden nærmede sig, blev en krans med gran og kogler lagt på gravene. Som barn tænkte jeg, at grannet var en dyne, lagt på jorden for at mine bedsteforældre ikke skulle fryse i vinterens kulde.

En sidegevinst ved at ordne kirkegården var at gå og snakke med min mor. Hun kendte alle gravstederne og fortalte om de folk, som lå i gravene. Jeg nød hendes historier, og de er blevet mine, så jeg dårligt kan huske, om det er hende eller mig, som har oplevet hændelserne med de døde.

Når vi gik forbi bagerens grav, talte vi om hans gode svesketærte, og når vi gik forbi lærer Andersen om, at vi engang gik i skole hver anden dag, hjalp skolelæreren med at tage hans kartofler op, og at min mor havde fortrudt, at hun havde skrevet under på en underskriftsindsamling med det formål at afsætte ham. Hun sagde, at set i bakspejlet havde han nu også mange gode sider.

To gravsteder gjorde et særligt indtryk på mig. Det ene var grev Heinrich Schimmelmans. I landsbyen blev han regnet for at have været ”tyskervenlig” under krigen. Min mor mente dog, at han blot var venlig mod sin tyske familie. Hans gravsted var det største og mest mystiske. Der var noget ensomt over det. Stenen var kæmpestor med billeder og tegn på, og gravstedet var helt tilgroet. Det hændte dog, at der lå en storladen købekrans på graven.

Så var det noget helt andet med det andet gravsted, hvor der lå en mor til en pige, jeg gik i skole med. Her var der tegninger, maledede sten, dukker og glansbilleder med engleglimmer, og ved juletid var der tændt stearinlys på graven. Den var fantastisk for et barn at besøge, og den fik mig til at tænke på livet og døden, og at det kunne have været min egen mor, som lå der og sov for evigt.

Tiden ændrer sig og med den kirkegårds-kulturen og -traditionen. Min barndoms kirkegård ligner nu om stunder, set fra en helikopter, et moderne parcelhuskvarter med ens parceller adskilt af lave buksbomhække, med perlegrus strøet på jorden og på gangene, drænet for personlighed, men nemt tilgængelig for graveren og hans maskinpark.

Kirkegårdskulturen omtales nu som en kulturarv, der må værnes om og bevares. F.eks. er Assistens Kirkegård fredet og har tilknyttet et kulturcenter og et videnspædagogisk aktivitetscenter, som har til formål at formidle viden om kirkegårdens historie. Her er også en skoletjeneste, som byder på oplevelser til børn, unge og voksne; desuden en foredragssal, hvor der også vises teater og film.

Kirkegårdskulturen er en kulturarv, som afspejler en tid med traditioner, der ikke længere eksisterer, som da jeg var barn. Med dens forsvinden er også ånden på kirkegården forsvundet. Livet på kirkegården betød traditioner, samvær og arbejde, til lige med minder om de døde. Erindringer om bedstemors spisestue og bagerens svesketærte, et nærvær med tab, savn og længsel. Ånden fra kirkegården er blevet hjemløs, men lever videre i institutionaliseret form, forvaltet af det offentlige.

Det hænger sammen med at vi i øvrigt har fået en mere institutionel organisering af vores liv og aktiviteter. Tidligere, i min barndom, definerede vi os selv, vores identitet og behov i forlængelse af vores daglige liv. Der er en tendens til, at det offentlige nu mere end tidligere bestemmer på vores vegne.

Selv om tiden ændrer sig, er tabet af en kær person forbundet med sorg og erindringer, som ikke forsvinder ud af ens liv. Tabet, med erindringer om den afdøde, er der til stadighed med forskellig styrke og intensitet. Nogle kommer sig aldrig over tabet af en livsledsager og ven. Sorgarbejdet er nu i nogen grad udliciteret og foregår i vores del af verden ikke længere naturligt i hjemmet eller på kirkegården.

Det gør det i dele af den katolske verden, hvor man på allehelgensaften mødes på kirkegården og tænder lys for de afdøde, spiser et måltid sammen og mindes den døde. I Mexico er det en udbredt tro, at afdødes sjæl vender tilbage til familien på de dødes dag, som strækker sig over to dage i november. Man forbereder et lille husalter, hvor der pyntes op med fotografier af afdøde og ting, som den døde holdt af. Trotsky, som var i eksil i Mexico, brød sig absolut ikke om denne tradition, da han på min-

dedagen for de døde fik besøg af maleren Frida Kahlo med et grinende skelet.

Som kulturarven er også sorgen blevet institutionaliseret. Den er blevet en diagnose i det internationale diagnosesystem. Man kan bearbejde sorgen ved at tale med sin læge, få en henvisning til en psykolog, til en speciel sorgterapeut, eller man kan gå i sorggruppe. Det er tiltag, som hjælper en igennem sorgen og sikrer, at sorgarbejdet forløber professionelt efter omsorgsfulde guidelines, for at sorgen ikke bliver kronisk, slider en op, tærer på ens livsglæde og energi og gør en syg.

Det almenmenneskelige, at miste og lide tab, er en sorg, der beskrives i faser, hvor sorgen kan bearbejdes og integreres i ens personlighed på en værdig måde, og hvor erindringen kan bane vej for en samtale om den afdøde.

I bearbejdelserprocessen kan man tale med en professionel, lægen, psykologen eller præsten. Man kan se på billeder eller skrive til den afdøde og få sagt alt det, som man aldrig fik sagt, se på videooptagelser, eller lave små mindefilm, som kan ses for at bearbejde sorgen og give forløsning, så sorgen integreres i ens personlighed.

Det Danmark, jeg kender og erindrer, er mit Danmark, men det er også mine børns og børnebørns Danmark, for ”den, som rører vuggen, styrer verden”, siger den færøske maler Sigrun Gunnardóttir.

Anna Rosenbeck

Nytårskoncert i Vartov Kirke

Mens vi i det forløbne år har fejret Carl Nielsen i 150-året for hans fødsel, er det naturligt nu at rette opmærksomheden både mod hans inspirationskilde og hans efterfølgere blandt danske komponister. Ved nytårskoncerten *mandag den 11. januar kl. 17* spiller Inge Bønnerup den store danske barokkomponist Dietrich Buxtehudes pragtfulde fantasi over festsalmen ”O Gud, vi love dig”. Fra det 20. århundredes danske orgelmusik er prægnante værker af Knud Jeppesen og Vagn Holmboe på programmet, og Inge Bønnerup slutter med et af Johann Sebastian Bachs mest iørefaldende værker: Præludium og fuga i a-moll.

Udførligt program fås ved koncerten, som varer ca. 45 minutter. Der er fri adgang.

Det gode liv

Velfærdsstatens ideal har været at skabe et godt liv for borgerne. Er dette mål opnået? Har den øgede velfærd givet os den nødvendige forudsætning for at leve det gode liv og måske også at blive lykkelige? Danmark er ikke længere nummer 1 på listen over verdens lykkeligste folk. Betyder det at velfærdsstaten har spillet fallit i forhold til idealet om det fælles gode liv? Har den registrerbare forskydning fra at gøre godt til at have det godt, fra goodness til wellness, negativ indflydelse på det? Hvad er overhovedet et godt liv?

I tre foredrag drøftes disse spørgsmål fra en samfundsmæssig, en personlig og en filosofisk og synsvinkel.

Torsdag den 28. januar kl. 17: Gert Tinggaard Svendsen, professor, Aarhus Universitet

Tirsdag den 2. februar kl. 17: Dy Plambeck, forfatter

Tirsdag den 9. februar kl. 17: Lars-Henrik Schmidt, professor, Aarhus Universitet

Entré: Kr. 70,- pr. foredrag; kr. 150,- for alle 3. Foredragene, som arrangeres i samarbejde med Grundtvigs Forum, finder sted i Vartovs Store Sal.

De gode viljers utilstrækkelighed

Ved menighedsrådet *mandag den 22. februar kl. 19.30* taler Niels Arnfred om det arbejde som han gennem en del år har udført for at udvikle universiteter i Kenya. Den vestlige verden har efterladt en kulturel arv i landet og er siden galopperet videre mod en global økonomi som Kenya, lige som mange andre afrikanske lande, naturligvis gerne vil have del i og forventer støtte til. Det kræver et medspil fra landets side på kulturelle præmisser og med resurser og kvalifikationer der ikke ligger ligefor.

Niels Arnfred vil tale om de glæder og frustrationer der nemt møder det menneske som kommer med den gode vilje, og som forsøger at arbejde målrettet i en kultur der er anderledes.

KALENDER

Mandag den 11. januar kl. 17: Nytårskoncert i Vartov Kirke
Inge Bønnerup

Torsdag og tirsdage i januar-februar kl. 17: Foredrag i Vartovs Store Sal: Det gode liv
Se side 6

Mandag den 22. februar kl. 19.30: Menighedsmøde i Vartov
Niels Arnfred: De gode viljers utilstrækkelighed

Onsdag den 16. marts kl. 19.30: Københavns Valgmenigheds årsmøde i Vartov

Mandag den 11. april kl. 19.30: Menighedsmøde i Vartov
Niels Grønkjær: Livets mening

Mandag den 25. april kl. 19.30: Vartov Valgmenigheds årsmøde

Adresser

Præst: Niels Grønkjær, Løngangstræde 24, 2., 1468 København K, tlf. 33 13 30 31
e-mail: ng@kvvv.dk - hjemmeside: www.kvvv.dk

Københavns Valgmenighed

Formand:

Jens Hestbech
Gl. Kongevej 19, 3. th., 1610 København V
Tlf. 31 90 75 97

Forretningsfører:

Per Lund-Hansen
Jonstrupvangvej 8, 3500 Værløse
Tlf. 44 47 47 27/20 68 47 27
Bank: 0255 9 02 83 90

Kirketjener:

Rasmus Jensen
Amager Boulevard 101, 03-54
2300 København S. Tlf. 22 40 19 37

Organist:

Tom Ernst
Esplanaden 5B, st.tv., 1263 København K
Tlf. 33 12 69 52

Vartov Valgmenighed

Formand:

Vibeke Hein
Kongevejen 467 B, 2840 Holte
Tlf. 20 19 89 90

Forretningsfører:

Kurt Gottfredsen
Opnæsgård 57, 1. th., 2970 Hørsholm
Tlf. 31 95 63 72
Bank: 6194 - 4170277452

Kirketjener:

Agnete Veit
Nørre Allé 75, 7. 829, 2100 København Ø
40 38 55 44

Organist:

Inge Bønnerup
Peter Bangs Vej 153, 1. tv., 2000 Frederiksberg
Tlf. 33 32 68 90

For børnepasning under gudstjenester: Kontakt Signe Rørdam Thomsen:
roerdam@hotmail.com

Valgmenighedernes hjemmeside er www.kvvv.dk

Bladets redaktion: Niels Grønkjær (ansv.havende), Lilly Wiberg, Søren Anker-Møller
Forsidevignet: Peter Hentze

Afsender:

Københavns og Vartov
Valgmenigheder
Løngangstræde 24, 2.
1468 København K

Gudstjenester i Vartov Kirke og Immanuelskirken *

24. december (juleaften)

Immanuelskirken . . . . . kl. 13.30
Vartov Kirke . . . . . kl. 15.00

25. december (juledag)

Immanuelskirken . . . . . kl. 10.00

26. december (anden juledag)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00

27. december (julesøndag)

Ingen gudstjeneste

1. januar 2016 (nytårsdag)

Vartov Kirke . . . . . kl. 16.00

3. januar (helligtrekonger)

Immanuelskirken . . . . . kl. 10.00

10. januar

(1. søndag efter helligtrekonger)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00
Torkild Thaning

17. januar

(sidste søndag efter helligtrekonger)

Immanuelskirken . . . . . kl. 10.00
Vartov Kirke . . . . . kl. 16.00

24. januar (septuagesima)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00

31. januar (seksagesima)

Immanuelskirken . . . . . kl. 10.00

7. februar (fastelavn)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00

14. februar (1. søndag i fasten)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00
Immanuelskirken . . . . . kl. 16.00

21. februar (2. søndag i fasten)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00

28. februar (3. søndag i fasten)

Immanuelskirken . . . . . kl. 10.00

6. marts (midfaste)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00

13. marts (Mariæ bebudelse)

Immanuelskirken . . . . . kl. 10.00
Vartov Kirke . . . . . kl. 16.00

20. marts (palmesøndag)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00

24. marts (skærtorsdag)

Immanuelskirken . . . . . kl. 10.00

25. marts (langfredag)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00

27. marts (påskedag)

Immanuelskirken . . . . . kl. 10.00
Sommertid begynder

28. marts (anden påskedag)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00

3. april (1. søndag efter påske)

Immanuelskirken . . . . . kl. 10.00
Ingrid Ank

10. april (2. søndag efter påske)

Vartov Kirke . . . . . kl. 10.00

*Immanuelskirken ligger på Forhåbningsholms Allé 20, Frederiksberg.